

Balogh Andrea¹

A MAGYAR IRODALOM ROMÁN RECEPCIÓJA A KORTÁRS KÖZEGBEN

Abstract

The topic of the present research is the Romanian perception of Hungarian literature. This research studies mostly the way of reception in the Romanian bibliography of the translation literature and the Hungarian literature from the 1990's until today. Also it is emphasizing shortly the contemporary system of literature institutes which assure the cultural interaction in present. This study could be developed in further researches.

Keywords: *literary interactions, translation literature, cultural institutions*

Kulcsszavak: *irodalmi kölcsönhatások, fordításirodalom, kulturális intézmények*

1. Bevezetés

A kortárs magyar irodalom román recepcióját vizsgálni több szempontból is nehéz feladat, elsősorban azért, mert kortárs folyamatokról lévén szó, a kutatónak azzal a szorongással kell számolnia, hogy lehet olyan szerző vagy mű, akire vagy amire nem terjedt ki a figyelme. Problematikusságát mutatja az is, hogy a mai magyar irodalomtörténeszek közül kevesen foglalkoztak a témával. Az egyik tanulmányt, ami a *Látóban* valamint egy tanulmánykötetben is megjelent, Selyem Zsuzsa (Selyem, 2003), a másikat Vincze Ferenc írta (Vincze, 2008). Továbbá egy antológiakötet előszavában Balázs Imre József vázolt fel néhány aspektust a recepcióra vonatkozóan (Balázs 2002).

Selyem Zsuzsa tanulmánya hét román irodalmi lapra koncentrálni vizsgálja az 1990 és 2003 közötti időszak irodalmi kölcsönhatásait, melyek a *22*, a *Dilema*, az *Apostrof*, a *Vatra*, az *Observator Cultural* és a román *Lettre International*. Megállapításai a következők: bár viszonylag sok fordítás jelenik meg, de a reflexió, az értékes kritika és tanulmány, esetleg szakkönyv elmarad, ami azt bizonyítja, hogy éppen az irodalmi közbeszédben szánnak kevés figyelmet a témának. Ismerteti azt az ankétot is, amit a marosvásárhelyi *Vatra* indított az 1999-es év 8. számában a romániai magyar irodalom helyzetéről. A megkérdézett román értelmiségiek többségének nyilatkozata tájékozatlanságról árulkodik. Vincze Ferenc írása abból a nézőpontból indít, hogy az ideológiák által meghatá-

---

¹ Balogh Andrea PhD, egyetemi adjunktus, Partiumi Keresztény Egyetem, andrea.balogh@yahoo.com

rozott posztkommunista országban hogyan alakult az irodalmi kölcsönhatások sorsa. Balázs Imre József pedig főként az addig megjelent antológiákkal foglalkozik, ír azokról a hiányosságokról, amelyeket Selyem Zsuzsa is észrevételez, valamint a saját válogatási szempontjairól ejt szót.

Az irodalmi kölcsönhatások ügye több helyen is felvetül annak az anekdotának az apropóján, amit a kilencvenes években Vida Gábor indított a romániai magyar irodalomtörténet megírásával kapcsolatosan, de tételesen nagyon kevesen foglalkoztak a témával.

A tanulmányban először az utóbbi húsz-huszonöt év fordításiirodalmára térek ki. Arra ebben a tanulmányban nincs lehetőség, hogy az összes folyóiratot és a bennük közölt fordításokat feltüntessem, ezért kutatásomat a könyv formában megjelenő önálló kötetek vagy antológiakötetek tárgyalására szűkíttem. Igyekszem – a teljesség igénye nélkül – a legismertebb kortárs magyar szerzők román recepcióját ily módon megvizsgálni. Ezek után a magyar irodalomról szóló román nyelven írott szakirodalmat (szakkönyveket, tanulmányokat) ismertetem. Valamint utolsó szempontként a recepciót egyéb kortárs kulturális intézmények, például az oktatás vonatkozásában vizsgálom.

2. Fordításiirodalom

A tanulmányírók abban megegyeznek, hogy a rendszerváltás után nem volt könnyű és problémamentes a román–magyar irodalmi párbeszéd elindítása. Sok szempontból felül kellett írni a korábbi totalitárius diskurzusmintákat, amelyek hosszú időn keresztül meghatározták az irodalom intézményrendszerét. A kommunista internacionalizmus jegyében ugyan sok fordítás született, viszont azok az elméleti és válogatási szempontok, amelyekkel ez a kánon operált, érvényüket veszítették, és meg kellett/kell találni azokat az esztétikai jegyekre épülő szempontokat, amelyek mentén a megváltozott helyzetben a fordításiirodalom létrejöhet. Ez a folyamat pedig nem problémamentes. Sok esetben a kortárs szerzők nyugat-európai közvetítéssel kerülnek be a román köztudatba. Előbb van meg a német, francia, olasz stb. fordítás, és csak utána a román.

Mindez igaz Esterházy Péter műveire is. Az utóbbi öt-hat évben viszont mintha ez változott volna, ugyanis többet írnak róla, műveit irodalmi lapok közlik, talán ő a legismertebb a kortársak közül. A tordai születésű költő és műfordító, Anamaria Pop 1997-től rendszeresen fordít Esterházy-műveket, valamint a magyar irodalom számos más alkotóját is tolmácsolta románul. Esterházy művei közül legelőször *A szív segédigéi* (Verbele auxiliare ale inimii) jelent meg 1997-ben a Iași-i Institutul European kiadónál, ami 2007-ben még egy kiadást megért, majd az *Egy nő* (O femeie) a Humanitasnál 2002-ben, illetve a Curtea Veche kiadónál 2008-ban. A *Harmonia caelestis* valamint a *Javított kiadást* (Ediție revăzută) ugyancsak a Curtea Veche adta ki 2008-ban. 2009-ben három műve is megjelent: a *Hanh-Hahn grófnő pillantása* (Privirea contesei Hahn-Hahn), a *Hrabal könyve* (Cartea lui Hrabal), továbbá a *Rubens és a nemeuklideszi asszonyok* (Rubens și femeile neeuclidiene). Ez utóbbi, dramoletteket tartalmazó kötet a román fordításban még egygel bővült, a *Harminchárom változat Haydn-koponyára* cíművel.

A kötet bemutatója Bukarest legnagyobb könyvesboltjában, a Cărturești-ben volt, ahol felolvasószínház keretében adták elő az egyik darabot a kötetből². Ezt követően pedig Esterházy 60. születésnapja alkalmából 2010-ben egy interjúsorozat látott napvilágot, ami Esterházy és Iolanda Malamen beszélgetéseit tartalmazza életről, írásról, irodalomról, címe *La început eram încă un om normal* (Az elején még normális voltam).

2009-ben nemcsak Esterházy, hanem Nádas Péter neve is többször megjelenik a román irodalmi lapokban, ugyanis az *Observator Cultural* közli Nádas *Goldene Adele* című esszéjét Anamaria Pop fordításában. A román *Lettre Internationale* őszi száma (71. szám) pedig mindkettejük frissen megjelent könyvéből közölt egy-egy részletet, így olvasható a lapban Nádas *Leni sîr* (Leni plânge) című esszéje, illetve Esterházynak a *Legyünk együtt gazdagok* (Să fim bogați împreună) című dramolettje.

Nádas Péter regényeit ugyancsak A. P. fordítja románra. Az *Egy családregény vége* 2001-ben a Poliromnál, esszékötete, a *Rănila bătrânului continent* (Az öreg kontinens sebei) 2010-ben látott napvilágot a Curtea Veche kiadónál. A kötet válogatás Nádas 1990–2008 között írt esszéiből. Az *emlékezet apokalipszise* (Apocalipsa memoriilor I-II.) című kétkötetes regénye pedig 2011-ben jelent meg, ugyancsak a Curtea Veche kiadásában. Az esszékötethez Carmen Mușat írt előszót, ami több szempontból is kiválóan mondható. Egyrészt belehelyezi a szerzőt abba a kelet-közép-európai kontextusba, melynek hiányában félreérthető volna Nádas néhány kijelentése. Mușat Nádashoz hasonló szókimondással felvet olyan kérdéseket is, amelyek az európai politikai elitnek vannak célozva. Továbbá ír a válogatás szempontjairól, ugyanis a fordító, A. P. főleg azokból az esszékből válogatott, amelyek a posztkommunista országok kritikus pontjait tárgyalják. Ugyanakkor a szerző Nádas filozófiai állásfoglalását is kiemeli, melynek kulcsszavai ezek: individualizmus, szabadság és a másság elfogadása. Az előszó érdeme még, hogy Nádas életművét kortárs közép-európai írók és gondolkodók diskurzusában helyezi el, például Esterházy, Herta Müller, Vaclav Havel, Dubravka Ugrešič, Czesław Miłosz, Adam Michnik, a román írók közül pedig Norman Manea nevét említi, akik hasonló nyitottsággal és európeér magatartással írtak Európa múltjáról, jelenéről és jövőjéről (Mușat, 2010: 5–16.).

Kertész Imre román befogadástörténete a Nobel-díjjal kezdődik. Selyem Zsuzsa 2002-ben még a fordítások hiányáról ír, valamint egy különös párhuzamról, ugyanis Kertészt éppen az az író, Norman Manea méltatja, aki sokáig a román irodalmi élet száműzöttje volt (Selyem, 2003: 24). A párhuzam nem meglepő, ugyanis mindkét szerző életművében kiemelt szerepet kap a Holokauszt-tematika, illetve életútjuk is számos vonatkozásban megegyezik. A Nobel-díj után a *România Literară* irodalmi lap 2002/42-es számában Adriana Bittel arról számol be, hogy Kertész nevét egészen addig Romániában senki sem ismerte, ezért igazi meglepetés volt a díj, ugyanakkor megjegyzi, hogy Kertész németül és franciául már régóta olvasható. Románul a *Sorstalanság* a Nobel-díjat követően, 2003-ban jelent meg *În afara destinului* címmel a bukaresti Est kiadónál Hajdú Georgeta Delia fordításában. Tapodi Zsuzsa írása az *Observator Cultural*

² Lásd a sajtóhíreket pl. a Kultúrpart 2009. nov. 23-i számában.

ban (2002. okt., 139. sz.) igyekszik megismertetni a román olvasóközönset a kertészi gondolatmenettel, a történelmi traumák sematizmusoktól mentes ábrázolására helyezve a hangsúlyt. Ugyancsak az Est kiadó vállalja Paul Drumaru fordításában a *Kaddis a meg nem született gyermekért* (Kadiş pentru copilul nenăscut) című esszéregényének kiadását 2005-ben. A *Valaki más* (Altceineva) esszékötet és az *Angol lobogó* (Drapelul englez) a Humanitasnál jelent meg Anamaria Pop fordításában 2004-ben.

A Nobel-díj hatására elkezdődik egyfajta Kertész-kultusz, például az *Observatorul Cultural* 2003. februári száma (154. sz.) közli Kertész Stockholmban, a díjátadó ünnepségen elmondott beszédét, és Balázs Imre József illetve Krebsz János írását az életműről. A fordítások is többnyire ekkor készültek, azóta viszont Kertész életműve igazából visszhangtalan a román recepcióban, aminek valószínű az lehet az oka, hogy ez a téma, mint ahogy a kommunizmus is, máig kibeszéletlen. Az utóbbi időben keletkezett román filmek kezdték el a traumatikus történelmi tapasztalatok tematizálását. Akik a kortárs román írók közül ezzel foglalkoztak, többnyire olyan emigráns szerzők, mint például Herta Müller, Norman Manea, vagy Matei Vişniec. A magyar irodalomtörténészek írásain továbbra is az a törekvés látszik, hogy megismertessék a román olvasóközönset Kertész gondolatmenetével. Például Balázs Imre József a *Kaddisról* írva próbálja felvázolni azt az egzisztencialista létfilozófiát, ami Kertész mindegyik művében jelen van. Párhuzamot von Kafka, Paul Celan és Thomas Bernhard műveivel, hogy érthető legyen, miért egy hosszú nem-re épülő monológ a regény (*Observator Cultural* 154. száma).

Ottlik Géza és Mészöly Miklós műveinek fordítása is főként az utóbbi két évtizedben valósult meg. Mészöly *Saulusát* (Saul) Cristina Băzu, esszékötetét, *Az ember, akit megölt* (Omul, pe care l-a ucis) címmel Paul Drumaru és Alexandru Skultéty fordította, mindkettő 1998-ban a magyarországi Pont Kiadónál jelent meg. Ottlik 1988-as fordítású *Iskola a határonja*, románul *Şcoală de lângă graniţă*, teljesen visszhangtalan maradt. Tovább szemlélve a kortárs magyar írók között, hogy csak néhányat említsünk, Krasznahorkai László, Kukorelly Endre, Spiró György, Tóth Krisztina, Szilasi László nevét kereshetnénk még a román könyvesboltok polcain.

Krasznahorkai *Sátántangója* 2012-ben jelent meg a Curtea Veche kiadónál Anamaria Pop tolmácsolásában. A *România Literară* 2013/21-es számában Mihai Răzvan Năstase írt a regényről. Arra fókuszál, hogyan jelenik meg a kommunizmus idejének apokaliptikus színezetű, lepusztult világa. A Krasznahorkai-fordítások Angliában többször is díjazottak lettek, például 2013-ban George Szirtes *Sátántangó*-fordítása, 2014-ben pedig a *Seiobo járt odalent* című novelláskötet fordítója, Ottilie Mulzet kapta a Three Percent kiadó díját. Romániában a BUN DE TIPAR 2012-ben Anamaria Popnak ítélte a legjobb fordításért járó díjat.

Kukorelly *A Memória-part* (Malul-Memoria) című rövidpróza-kötetével 1999-ben jelentkezett románul, szintén Anamaria Pop tolmácsolásában. A könyv Budapesten a Pont Kiadónál jelent meg Simona Popescu előszavával. Azóta nem tudunk újabb román fordításról. Spiró György nem annyira regényeivel, mint inkább drámáival arat sikert Romániában. *Prah* című darabját több színház is játszotta. A Szatmári Északi Színház román tagozata a 2013–2014-es évadban tűzte műsorára, a Marosvásárhelyi Nem-

zeti Színház ötvenéves jubileumán játszotta ugyanezt 2012-ben. A bukaresti Művész-színház pedig 2013 decemberében adta elő a darabot Fodor Zénó fordításában *6 din 49* (6 a 48-ból) címmel. De játszották Nagyváradon és Temesváron is, ez utóbbi helyen magyarul. A darab jó kritikákat kapott (lásd M. Morariu az *Adevărul* hasábjain között cikkét 2014. máj. 9-én). Művei önálló kötetben nem, viszont egy 2012-es antológiában napvilágot láttak Kiss Csaba, Háy János, Bereményi Géza és Kovács Krisztina műveivel együtt Scarlet Anna fordításában *Dramaturgie Ungară Contemporană* (Kortárs magyar dráma) címmel.

Darvasi Lászlónak *A lo-jangi kutyavadászok* (Vânătorii de câini din Loyang) c. novel-láskötete jelent meg románul a Nemira kiadónál 2005-ben, Konrád Györgynek pedig előbb *A látogató* (Vizitatorul) 1998-ban, 2003-ban pedig az *Elutazás és hazatérés* (Călătoria) P. Drumaru fordításában.

A felsorolt fordítások mellett számos kortárs szerzőt lehetne említeni, akiket a román olvasóközönség még nem fedezett fel, ilyen Parti Nagy Lajos, Oravecz Imre, Závada Pál, Tóth Krisztina, Borbély Szilárd, Szilasi László stb.

Ugyanakkor vannak olyan klasszikusok, akik a román irodalmi köztudatba az utóbbi két évtizedben kerültek be, ilyen például Márai Sándor. Bár Márai nem tekinthető kortársnak, de művei a kilencvenes évektől reneszánszukat élik a magyar és a külföldi recepcióban is. Román nyelven három regénye jelent meg, mindhárom A. Pop tolmácsolásában: *A gyertyák csonkig égnek*, az *Eszter hagyatéka* és a *Vendégjáték Bolzanóban*. Műveinek kiadását a Humanitas és a Curtea Veche vállalta fel. *A gyertyák csonkig égnek* (Lumânărilor ard până la capăt) két kiadást is megért, az elsőt 2004-ben a Humanitas, 2011-ben pedig a Curtea Veche adta ki. Ugyanitt jelent meg két másik regénye is, az *Eszter hagyatéka* (Moștenirea Eszterei) 2006-ban, a *Vendégjáték Bolzanóban* (Turneu la Bolzano) pedig 2008-ban. Valamint olyan ifjúsági irodalomnak nevezhető művek is napvilágot láttak az utóbbi időben románul, mint Szabó Magda *Abigélje* (2003, Institutul European), vagy Méhes György *Ginája* (2003, Institutul European). A nagy klasszikusok közül megemlíthető Babits Jónás könyvének 2002-es fordítása (*Cartea lui Iona*, Kriterion Kiadó, fordítója Paul Drumaru). Kocsis Francisko tolmácsolásában új József Attila-fordítások készültek. Az 51 vers a *Vatra* című folyóiratban látott napvilágot (2012/10–11. és 2013/6–7. számokban), a MEK-en pedig elektronikus könyv formájában érhető el.

Kérdés, hogy külön fejezetet képeznek-e a román fordításiirodalomban az erdélyi vagy erdélyi származású, illetve erdélyi (romániai) témát megszólaltató szerzők. A kommunizmus idejének fordításiirodalmában nyilvánvaló volt, hogy a romániai magyar szerzőket nem lehetett a magyarországiakkal vagy más, határon kívüliekkel együtt említeni, hanem a román szerzők sorában írtak róluk. Erről később részletesebben is említést teszek. Azóta sokat változott a helyzet, a korábbi skatulyázás megszűnt, viszont ennek fényében érthetjük meg igazán, hogy a rendszerváltás utáni írásokban miért sürgetik főleg erdélyi magyar irodalmárok a romániai/erdélyi magyar irodalom kapcsolságát az összmagyar irodalmi folyamatokba (Lásd Balázs 2002: 7–8.).

Ha maradunk a kultikus „hazai” szerzőknél, a kortársak közül talán Bodor Ádámmal kell kezdenünk a sort. Első fordítása 1979-ből való, a *Plusz-mínusz egy napot* (Plus-mi-

nus o zi) még az író Magyarországra telepedése előtt a Kriterion adta ki Grünberg Ferenc fordításában. A *Sinistra körzet* több kiadást is megért, az első 1999-es (*Sinistra*), a második 2005-ös (*Zona Sinistra*), a harmadik pedig 2010-es kiadás (*Zona Sinistra*). A fordítások, továbbá a téma aktualitása ellenére Bodor Ádám román recepciója igazából az utóbbi öt-hat évben indult meg, addig a szerző neve nem került be a köztudatba. Ezt Vincze Ferenc is megerősíti már említett tanulmányában. Kiemeli, hogy a *Sinistra-körzet* több európai nyelvre lefordították, a német, francia, olasz, dán, norvég, szerb, szlovák, bolgár kiadás után jelent meg a román (Vincze 2008: 135). Selyem Zsuzsa pedig 2003-ban arról ír, hogy Marius Tabacu munkája sok éven keresztül kiadásra várt az Institutul European kiadónál (Selyem 2003: 25). 2010-ben viszont két kötet is megjelenik: *Mirosul pușcăriei* (A börtön szaga) a Curtea Veche kiadónál, illetve *Az érsek látogatása* (Vizita Arhiepiscopului) a Poliromnál, mindkettő Marius Tabacu közreműködésével, valamint kritikák, recenziók, tanulmányok láttak napvilágot román nyelven, például Andreea Răsuceanu írása az *Observator Cultural* 2010. decemberi (555. sz.) számában, vagy Claudiu Constantinescu kritikája a *Dilema veche* hasábjain 2010. novemberében, illetve Balázs Imre József *Índepărtearea de ideologie* (Távol az ideológiáktól) című írása az *Echinox* 2011. jan. 12-i számában. Bodorról megjelent több román nyelvű tanulmány is magyar irodalomtörténész, jelesül Bányai Éva tollából, amelyek kétségkívül segítik, hogy az életmű bekerüljön a román kultúra horizontjába (Bányai 2002, 2006).

Ugyancsak ún. „hazai” és Bodorhoz hasonló tematikát szólaltat meg Dragomán György *Fehér királya* (Regele alb), valamint Józsa Márta *Amíg a nagymami megkerül* (Bunicuța pierdută) című regénye, melyek közül előbbi a Poliromnál 2008-ban, utóbbi a Curtea Veche kiadónál jelent meg 2010-ben. Szócs Géza verseiből 1999-ben látott napvilágot egy válogatás Anamaria Pop és Mircea Dinescu fordításában *Rănită, sepia* (Sebzett tintahal) címmel, azóta viszont nem jelent meg önálló fordításkötete.

Demény Péter azon kevés magyar írók közé tartozik, aki nemcsak magyar, hanem román nyelven is ír szépirodalmat. 2013-ban publikálta tárcakötetét *Ghidul ipocriților* (Képmutatók kalauza) címmel a Cartea Românească könyvkiadónál, továbbá román nyelvű blogot (is) vezet. A kötetet Bukarestben a 2013-as Bookfesten mutatták be. Az egyik könyvbemutatóján (*Garantált pihenés*, Kolozsvár, 2013. márc. 26.) ő maga fogalmazza meg, mennyire fontosnak tartja, hogy a (romániai) magyar írók és irodalomtörténészek publikáljanak románul is. A fentebb említett könyvről Daniel Cristea-Enache írt kritikát az *Observator Cultural* 2013. augusztusi (688. sz.) számában, melyben annak humoros-szatirikus társadalombírálatát Molière *Tartuffe*-jével és Shakespeare *III. Richárdjával* rokonítja. Egyébként a tárcák különböző képmutatás-fajtákat tipologizálnak, vannak az alkalmi képmutatók (ipocriți ocazionali) és a gyakorlottak (ipocriți școliti), mindez játékos formában tálalva.

Balázs Imre József versei önálló kötet formájában nem, hanem folyóiratokban vagy gyűjteményes kötetekben jelentek meg a *Dilema Veche* hasábjain, illetve az *Apostrof* 2000-ben több versét is közölte Paul Drumaru fordításában. Ugyancsak ő fordította Markó Béla 1989-ben a Kriterionnál megjelent, *Despre natura metaforelor* (A metaforák természetéről) című kötetének darabjait, valamint az 1997-es *Kannibál idő* (Timp cani-

bal) verseit is ő ültette át románra. Markó az utóbbi időben kétnyelvű verseskötetekkel jelentkezett. A Curtea Veche 2010-ben *A kert erotikája – Erotica grădinii*, majd 2012-ben *Az egyhangúság dicsérete – Lauda monotoniei* címűt adta ki. Kovács András Ferenc (KAF) verseit szintén Paul Drumaru fordította, ezekből *Vară colonială* címmel a Kriterionnál jelent meg kötet 2002-ben. Egyébként Paul Drumaru az egyik leghűségesebb tolmácsolója nemcsak KAF-nak, hanem Pilinszkynek, Babits Mihálynak, Salamon Ernőnek, Király Lászlónak, Konrád Györgynek és még sokaknak.

Igazi hiánycikknek számít ellenben Láng Zsolt műveinek román megjelenése. Szilágyi István regényei közül is csak a *Kő hull apadó kútba* (Cad pietre în fântăna seacă) található meg románul egy 1984-es kiadásban Balla Corneliu tolmácsolásában, viszont az *Agancsbozót és a Hollóidő* nem, így Szilágyi prózája a kortárs román olvasóközönség előtt ismeretlen. Csupán a *Travers* című antológiakötetben, amit később még tárgyalunk, jelent meg a *Jámbor vadak* (Fiare blinde) című novellája, ugyanitt Láng Zsoltnak az akkor még kiadás alatt lévő *Bestiárium Transylvaniae* második kötetéből olvashatunk egy részletet.

Az erdélyi szerzők közül Visky András nevét kell még megemlíteni, akinek több kötetét a Koinónia Kiadó közölte románul P. Drumaru fordításában, például a 2001-es *Betlehem-i éjszakát* (Noaptea din Betlehem), a 2007-es *Aranylevél* címűt (Foi de aur), valamint a 2009-es *Dă semn* [Jelet hagy(j)] válogatott verseskötetet. A LiterNet kiadásában jelent meg 2004-ben az *Al cui e Ardealul?* (Ké Erdély?), aminek címadó írása már 2002-ben napvilágot látott a *Provincia* folyóirat március-áprilisi számában. Továbbá Daniel Vighivel és Alexandru Vladal közösen írták a *Fals tratat de conviețuire* (Hamis együttélési határozat) című regényt, ami 2002-ben jelent meg a Dacia Kiadónál. *Júlia* című darabját ugyancsak Paul Drumaru fordította, amit a Kolozsvári Nemzeti Színház valamint a Iași-i Nemzeti Színház is játszott. A dolog érdekessége, hogy Visky drámáit többször adták elő külföldön, például New Yorkban, Chicagóban, mint Romániában.

Néhány fordítástervezetet ismertetek még, amelyek betekintést adnak a fordítási-irodalom műhelytitkaiba is. Elena Dumitru, aki a Bukaresti Egyetem Hungarológiai Tanszékén tanult, elmondása szerint Balassi Bálint verseit fordította románra. A szövegek egyelőre csak kéziratban érhetők el, kiadásuk még nem valósult meg. Továbbá Marius Tabacu egy nemrégiben megszervezett rendezvénysorozaton, a veszprémi *Erdélyi napokon* számolt be folyamatban lévő Bánffy-fordításáról³. Mindkét esetben a fordítás nehézségét az okozza, hogy a fordítónak meg kell teremtenie egy olyan nyelvváltozatot – lásd udvarló szerelmi költészet vagy az arisztokrata és nagypolgári kultúra nyelve – amelyik hiánycikk a román irodalomban.

Mindezek alapján megállapítható, hogy az utóbbi időben sok fordítás jött létre, de még most is tapasztalni egyfajta esetlegességet és rendszertelenséget ezen a területen. Selyem Zsuzsa és Vincze Ferenc korábban említett tanulmányukban ugyancsak erről számolnak be. Ugyanakkor ehhez hozzátenném, hogy a fordítási irodalmat egyszerre jellemzi egyfajta kultikusság és divatjelleg. Azokat az írókat kezdik fordítani, róluk többet írni

³ Elhangzott az Erdélyi napok rendezvénysorozaton Veszprémben, 2014. ápr. 2-án a Műfordítói kerekasztal (Tudományos előadások IV.) keretében.

és őket a nyilvánosság előtt szerepeltetni, lásd Esterházyt, akikhez valamilyen esemény vagy külföldi szereplés köthető. De programszerű, tervezett fordításokról továbbra sem beszélhetünk. Mégis a kétezres évek elején kisebb-nagyobb hiátusokkal ugyan, de elkezdődik egyfajta párbeszéd a román és magyar irodalom képviselői között.

Több antológiakötet is napvilágot látott. A továbbiakban ezeket ismertetem. Az első 1999-ben jelent meg Paul Drumaru válogatásában két kötetben *Transland* címmel. Drumaru igyekszik átfogó képet adni a XX. századi magyar irodalom határokon átívelő folyamatairól. Szerepeltet magyarországi és romániai szerzőket is. Ez egyfajta szemléletváltást jelez, mert mint Vincze Ferenc tanulmánya is igazolja, alapvetően két tendencia volt meghatározó a román recepciót tekintve: az 1989 előtt megjelenő antológiák és irodalomtörténeti munkák igyekeztek a kisebbségi irodalmat mint nem létező jelenséget kezelni, abból indultak ki, hogy annak az összmagyar irodalomhoz semmi köze, hanem beolvad a román irodalomba. Erre példa lehet a négykötetes *Antologia literaturii maghiare* (A magyar irodalom antológiája), ami nem szerepeltet egyetlen kisebbségi helyzetben élő magyar szerzőt sem. Ennek ellenére egy kiválóan átgondolt és reprezentatív antológiakötetről van szó (Constantin Olariu 1965, 1966, 1968, 1969). Később, a kilencvenes évektől pedig ennek ellentettjeként egyesek úgy írnak a romániai magyar irodalomról, mint ami a román irodalomtól és kulturális folyamatoktól teljesen független. Vincze ezzel részletesen foglalkozik Marian Popa irodalomtörténeti munkáin keresztül tárgyalva a kérdést (Vincze 2008, 144–147.)

A kilencvenes években még további antológia-próbálkozások születtek, az egyik például *BESTiarium* címmel 1998-ban, melyben szerepelnek román és magyar szerzők, utóbbiak közül a transzközép képviselői, Lövétei Lázár László, Orbán János Dénes, Fekete Vince és Sántha Attila. Balázs Imre József a *Travers. O antologie a literaturii maghiare din Transilvania* (Keresztül. Az erdélyi magyar irodalom antológiája) című gyűjteményes kötet előszavában, melynek társszerkesztője is, arra keresi a választ, hogy a fent felsoroltak miért nem voltak sikeresek abból a szempontból, hogy nem kerültek be az irodalmi köztudatba. A probléma gyökere szerinte az, hogy az eddigi kötetek nem törekedtek arra, hogy az irodalmi kontextust is felmutassák a lefordított szövegek mellett (Balázs–Válcan 2002, 6.). A 2002-ben megjelent kétnyelvű antológia éppen ezt igyekszik kivédeni: viszonylag kevés fordítást tesz közzé, de azt jó minőségben: a költők közül Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Király László, Visky András, KAF, Jánk Károly és Orbán János Dénes, illetve a prózaírók közül Bodor Ádám, Szilágyi István, Láng Zsolt és Molnár Vilmos szerepel. Az irodalmi fordításokat három tanulmány vezeti be: Láng Gusztáv, Cs. Gyimesi Éva és Balázs Imre József egy-egy írása, valamint a szerkesztő (már hivatkozott) előszava.

2004-ben Nagyváradon Costa Carei fordításaiból adtak ki kötetet a Literátor Kiadónál (*Poezii – Verseki*), 2006-ban pedig Marosvásárhelyen *Efectul admirației. Poeți maghiari din Transilvania* (A csodálat hatása. Erdélyi magyar költők) címmel Kocsis Francisko szerkesztésében. Ebben például KAF 23 versét találjuk meg. Szerepelnek olyan lokális jellegű antológiakötetek is, amelyek önkormányzati támogatásból egy-egy város köré csoportosítva jelentettek meg irodalmi szövegeket. Ilyen a 2006-os kiadású *Várad* tör-

ténetek – Istorii orădene antológia, mely több, Váradhoz kapcsolódó esszét tesz közzé például Ady Endre, Kosztolányi Dezső tollából, de az írások nem mindegyike irodalmi jellegű, vannak életrajzrészletek stb. Valamint Kolozsváron is megjelent egy ehhez hasonló, de sokkal inkább irodalmi jellegű antológia Molnos Lajos szerkesztésében 2007-ben. Ez utóbbiak nagyon szerény kezdeményezések.

Antológiakötetet talán azért is nehéz ma szerkeszteni, mert sokféle ízlésirány rendezi a kortárs irodalmi folyamatokat. Az irodalomtörténészek manapság a monumentális irodalomtörténetektől is ódzkodnak, ennél fogva a hosszú és ráadásul sok költséget igénylő antológiák sem igazán népszerűek. Az igényesebbek inkább kisebb szövegkorpusssal dolgoznak, de annak a válogatási szempontjait alaposan körülírják. Ilyen például a 2002-es antológia. Gyakori az is, hogy egy-egy műfaj illetve műnem köré csoportosítva jelennek meg antológiák (lásd a fentebb említett drámaantológiát).

3. Szakkönyvek, tanulmányok, kutatói műhelyek, kulturális intézmények

A szakkönyvek sorát két irodalomtörténettel indítom, melyek nem számítanak a recens szövegek közé, ennek ellenére fontos megemlíteni őket. Az egyik Nicolae Balotă munkája, aki 1981-es könyvében rendkívüli alapossággal arra vállalkozik, hogy az 1920-as évektől egészen a hetvenes évek végéig felvonultassa a romániai magyar prózaírókat (Balotă 1981). A szerző nem csupán ezt a könyvét szentelte a témának, hanem még számos tanulmányt jelentetett meg a magyar irodalom tárgyköréből. Balotă könyvéből az derül ki, hogy a romániai magyar szerzők munkásságát kiválóan ismeri, és igyekszik a bemutatott életművek legfőbb poétikai jegyeit megragadni. Gavril Scridon monografikus igényű irodalomtörténete az első világháborútól kezdve egészen 1989-ig mutatja be a romániai magyar irodalmat. A könyv Kolozsváron jelent meg 1996-ban. Általános jellegű bevezető fejezetek után egy-egy életművet emel ki és azt elemzi, továbbá a könyv utolsó fejezetében a korszak meghatározó kritikussait is felsorakoztatja (Vö. Vincze 2008, 140.). Könyve alapos és átfogó, de szemléletmódja mára eléggé elavultnak számít amiatt, hogy zömében a kommunista rezsim meghatározó kritikussait és irodalomtörténészeit sorakoztatja föl, szerepel Csehi Gyula, Engel Károly stb. Ami azért is probléma, mert ha egyfajta hiánypótlásként a román olvasók számára akar reprezentatív szakirodalmat nyújtani a romániai magyar irodalomról, akkor a könyv éppen ezt a feladatot nem tudja teljesíteni (Scridon 1996). Ennek ellenére Balotă és Scridon célkitűzése mindenképpen dicséretes, mert megpróbálták felhívni a román olvasóközönség figyelmét a magyar irodalmi folyamatokra úgy, hogy a fordított művek számára egy átfogó irodalomtörténeti kontextust próbáltak felrajzolni.

Amint az antológiákról írva már kifejtettük, a rendszerváltást követően irodalomtörténeti jellegű szakkönyv nem született, csak egy-egy konkrét életművet tárgyaló monográfia, valamint több tanulmány napvilágot látott.

Éppen ezért figyelemre méltó Pomogáts Béla irodalomtörténész *Épülő hidak*, románul *Reconstruirea podurilor – maghiarii și românii* címmel 2002-ben a Pont Kiadónál

megjelent tanulmánykötete Anamaria Pop fordításában. Pomogáts könyve sok aktuális és fájdalmas pontot érint a magyar és a román történelemből, egyben a párbeszéd szükségességére hívja fel a figyelmet. Gabriel Andreescu kötethez írt előszavát Vincze Ferenc részletesen elemzi (Vincze 2008, 137.). A *România Literară* 2003/48-as számában Radu Ciobanu írt recenziót a könyvről. Megemlíti, hogy egy olyan műről van szó, amely több figyelmet érdemelne a román közvélemény részéről, de valójában visszhangtalan. Kiemeli a könyv érdemeit, ugyanakkor több ponton vitathatónak véli a román–magyar kérdést illetően. A könyv fogadtatása bizonyítja, mennyire problematikus erről a kérdéstről írni, mert bármilyen reflexióra a másik nemzettel kapcsolatban visszavágással válaszolnak – és ez valószínűleg igaz mindkét kultúrára vonatkozóan.

A félreértések és a dolog problematikussága ellenére a kortárs romániai magyar irodalomtörténetekben igény mutatkozott arra nézve, hogy a párbeszédet elkezdjék. Ennek legkézenfekvőbb módja saját kutatásaik románul való megjelentetése. A totalitárius diskurzusok után tulajdonképpen egy új „nyelvet” kellett kitalálni, ami az internacionalista szólamokat levetközve tudja megszólítani a másik kultúrát. Ez a folyamat máig nem zárult le. A rendszerváltás után Cs. Gyimesi Éva az elsők között szorgalmazta a párbeszédet, amit később mások folytattak.

Balázs Imre József több recenziót, kritikát közölt román nyelven, melyek közül néhányat tárgyaltam, itt inkább azt a szakkönyvét említem, ami *Avangarda în literatura maghiară din România* címmel jelent meg 2009-ben Temesváron a Bastion Kiadónál Kocsis Francisko fordításában. A könyv először magyarul volt olvasható (*Az avantgárd az erdélyi magyar irodalomban*, Mentor Kiadó, 2006). Ez a szerző doktori értekezésére épül, alapvető tézise az, hogy az erdélyi magyar irodalomban a transzszilvanizmus kánonja perifériára szorította az avantgárd kezdeményezéseket. Kiemelten foglalkozik az erdélyi szemszögből „nyugati peremvidék” (pl. Arad, Temesvár) szerzőivel, a Periszkóp, a Genius és az Új Genius írói körével. Ez a téma azért lehet aktuális a román irodalom számára is, mert pl. az aradi lapokba román költők is publikáltak. BIJ könyvéről Ștefan Borbély írt kritikát az *Apostrof* 2009/11-es számában. Szerinte a könyv kiváló iránymutató a téma kedvelői számára, viszont azt kifogásolja, hogy a román olvasókra való tekintettel bővebben ki kellett volna fejteni a transzszilvanizmus programját, hogy érthetőbbé váljék az avantgárddal való szembenállása.

Egyébként Kocsis Francisko, Balázs könyvének fordítója, 2008-ban Marosvásárhelyen maga is megjelentetett egy könyvet *Avangarda maghiară* (A magyar avantgárd) címmel. Olyan szövegeket válogatott és fordított, amelyek három kiemelkedő avantgárd művész, jelesül Moholy-Nagy László, Uitz Béla és Mattis Teutsch János alakja köré szerveződnek. A könyvben irodalmi szövegek is szerepelnek, többek között Kassák Lajos és Radnóti Miklós írásai.

A kortárs irodalmárok közül könyvvel csak Bányai Éva jelentkezett még *Aspecte geoculturale în proza maghiară contemporană* (Geokulturális aspektusok a kortárs magyar irodalomban) címmel, mely többek között Bodor Ádám regényeinek kronotopikus vizsgálatát nyújtja. Különösen arra figyel, hogy a kortárs irodalom térrel kapcsolatos reflexiói milyen többletjelentést eredményeznek, alkalomadtán hogyan válnak az irónia

forrásává (Bányai 2012). Még egy összehasonlító jellegű tanulmányt emelek ki Tapodi Zsuzsa tollából, amely Babits *Jónás könyvét*, valamint a román költő, Marin Sorescu *Ionáját* elemzi (Tapodi 2006). Több rövidebb tanulmány is napvilágot látott, amelyek egy-egy életmű poétikai jegyeit vizsgálják, valamint recenziók illetve irodalmi szócikkek is születtek a magyar irodalomról⁴.

Nyilvánvaló, hogy az irodalmi színtereken elkezdődött a párbeszéd, de ezek még csak az első lépések, főként ami a román nyelvű szakirodalmat illeti. Pedig éppen az elemző tanulmányok és monográfiák révén lenne esélye a magyar irodalomnak, hogy jelen legyen a kortárs román kulturális közegben.

A párbeszéd létrejöttében nagy szerepük van a már emlegetett folyóiratoknak: Dilema Veche, Observator Cultural, Lettre International, valamint ki kell emelnünk a kolozsvári háromnyelvű Echinoux folyóiratot, ami a hetvenes–nyolcvanas években összefogta a neoavantgárd elkötelezettségű román és magyar írókat. A folyóirat 1968-tól napjainkig megjelenik. Továbbá a *transindex.ro* internetes oldal Adatbankja érdemel figyelmet, ez a kétnyelvű adatbázis a romániai magyar tudományos életéről, ami írói és kutatói vendégoldalakat is tartalmaz. Itt irodalmi jellegű tanulmányok is elérhetők román nyelven. A magyar és román irodalom közeledésében nagy szerepet játszanak a kiadók is. A magyarországi kiadók közül különösen a Pont Kiadó Conflux programjának keretében látott napvilágot több, már említett kötet, valamint a Balatonfüreden működő Magyar Fordítóház ösztöndíjainak köszönhetően készült el nagyon sok fordítás. Erről bővebben Vincze Ferenc ír már idézett tanulmányában (Vincze 2008, 136–137.). A romániai kiadók közül pedig a iași-i Institutul European, a bukaresti Curtea Veche, a Polirom, a Kriterion, újabban pedig a romániai magyar kiadók közül a Koinónia vállalja fel a fordítások megjelentetését. Az, hogy a lefordított művek nem kerülnek be a román köztudatba, sokkal gyakoribb, ha a könyv magyarországi kiadónál jelenik meg, ami nyilván a terjesztés és népszerűsítés problematikuságának tudható be.

A továbbiakban szeretnék néhány romániai intézményi háttérű kutatást feltüntetni. A másság-tapasztalatokat tematizálja a Csíkszeredában, a Sapientia Tudományegyetemen rendszeresen megrendezésre kerülő imagológiai konferencia-sorozat. A konferenciakötetekben olvasható tanulmányok irodalmi vagy egyéb kulturális színterekről gyűjtik az elemzés anyagát, amelyek aktuális kérdéseket vetnek fel (Lásd Tapodi–Pap 2011). Ezzel az imagológiai megközelítéssel valamelyest rokonítható Magyarai Sára ku-

⁴ Balázs Imre József: Îndepărtearea de ideologie. Echinoux, 2011. jan. 12.; Rîs, corp, culpabilizare, avangardă literară. In: Cornel Haranguș et alii (szerk.): Eșuri de fenomenologie a culpabilității. Artpress–Augusta Kiadó, Temesvár, 2004, 5–13.; Anavi Ádám; Pongrácz P. Mária (szócikk). In: Alexandru Rujă (szerk.): Dicționarul Scriitorilor din Banat. Nyugati Egyetemi Kiadó, Temesvár, 2005, 38–41., 592–595.

Balogh Andrea: Dimensiuni ironice și construcție spațială în romanele lui Karácsony Benő. Introduce-re la o poetică a ironiei. In: Barna, Mariana (szerk.): Cartea, poartă de acces la cunoaștere. Aoreo Kiadó, Nagyvárad, 2014, 7–13.

Bányai Éva: Modelele și metamorfozele denumirilor în proza lui Bodor Ádám. In: Irímia–Voicu–Diaconu–Ivana (szerk.): Modele și metamorfoze inter-și intraculturale. Inter- and intra Cultural Models and metamorphoses. Bukaresti Egyetemi Kiadó, 2006, 152–159.; Atemporalitatea prozei lui Bodor Ádám. In: Derer–Murvai (szerk.): Lingua Pax II – Timpul, timpurile. Cavallotti Kiadó, Bukarest, 2002, 74–78.; Statui rămase în tors. György Dragomán: Regelealb. Arca, 2011/7–8–9., 153–166.; „Să spui și să redai totul...” (Despre romanul lui Závada Pál: Perna Jadvigăi). Luceafărul, 1999/36.,20.

tatása, aki antropológiai nyelvészettel foglalkozik, több tanulmányában a magyar és román nyelvi világképet vizsgálja bizonyos domének, azaz kulturális reprezentációk szintjén, melyekbe román és magyar irodalmi szövegeket, például verscímekeket von be (Magyari 2010, 2011).

A nagyváradi Gheorghe Șincai Megyei Könyvtár már több alkalommal szervezett kétnyelvű konferenciája szerény kezdeményezés, de a közeledést sejteti. A konferenciakötet esetében nagy a szórás a tanulmányok tudományos igényességét illetően, de mint kezdeményezés mégis figyelmet érdemel (Lásd ez utóbbi kötetet: Barna 2014).

A magyar idegen nyelvként való tanításában a Bukaresti Egyetem Hungarológiai Tanszéke játszik kulcsszerepet, ahol a magyar szak hungarológiai képzéséért (is) működik, és ahol sok román anyanyelvű hallgató tanult, például a már említett Elena Dumitrescu is, aki a Balassi-fordításokat készítette. A Nyugati Egyetemen Temesváron 2011-ben kezdeményezték az ún. kultúratudományok szakon a magyar, szerb és roma kultúrával kapcsolatos tárgyak bevezetését, aminek keretében nyelvvoktatásra és a magyar kultúra tanítására került sor (ez utóbbi román nyelven). A Babeș-Bolyai Tudományegyetemen (Kolozsvár) valamint a Partiumi Keresztény Egyetemen (Nagyvárad) a magyar nyelv és irodalom szak oktatása főként a magyar anyanyelvűeket célozza, akik potenciálisan gyakorló magyartanárok lesznek.

Érdekes azt is megvizsgálni, hogyan van jelen a magyar irodalom, egyáltalán jelen van-e az iskolai oktatásban. Bár Romániában magyar tannyelvű vagy magyar tagozatos iskolák működnek, tehát intézményi szinten a két kultúra, nyelv, irodalom gyakori találkozásának vagyunk a tanúi, mégis bizonyos esetekben nagyon nehezen működik a párbeszéd és az együttműködés. Először az volna a kérdés, hogy a román anyanyelvű diákoknak van-e lehetőségük magyar nyelvet tanulni az iskolában. A magyart idegen nyelvként kötelező jelleggel – környezetnyelvként – nem tanulják, erre nézve semmiféle kezdeményezés nem indult. Viszont azokban az iskolákban, ahol nem működik magyar anyanyelvű oktatás, a diákok és a szülők kérésére ún. fakultatív rendszerben tanulhatnak magyart heti egy órában. Eredetileg ezt a lehetőséget a magyar anyanyelvű diákok számára hozták létre, viszont sok esetben felveszik a tárgyat román diákok is.

Magyar irodalmi szövegekkel találkozhatnak ezeknek az óráknak a keretében, illetve a világirodalom órákon, amit csak a humán profilú középiskolákban oktatnak XI. és XII. osztályban. Romániában az iskolai tantervek a következő logikára épülnek: feltüntetik azokat a képességeket, amelyeket fejleszteni kell, illetve megadnak néhány szövegjavaslatot, de valójában a konkrét olvasmányok kiválasztásában a tanárnak nagy szabadsága van. A tanterv szövegjavaslatai között egyetlen magyar irodalmi alkotás sem szerepel⁵. Érdekességként kiemelhető, hogy ezzel szemben a Moldovai Köztársaság világirodalom tanterve három Petőfi-verset ír elő: *A Tisza* (Tisa), *A XIX. század költői* (Către poezii veacului XIX.) valamint az *Olaszország* (Italia) címűt.

Az oktatási intézmények után néhány sort szenteljünk a színházaknak is. A kortárs romániai magyar színházak népszerűsítéseként és a román közönség felé való nyitás-

⁵ A tanterv elérhető a következő internetes honlapon: <http://www.edu.ro/index.php/articles/curriculum/c556+587++681/>

ként értelmezhető, hogy a magyar előadások elektronikus táblán román fordításban is követhetők.

4. Összegzés

Végül néhány következtetést szeretnék megfogalmazni. A magyar irodalom kortárs román recepciója inkább csak egy szűk elit számára érhető el, amit éppen az oktatás szintjén lévő hiánya bizonyít. De ez nem annyira meglepő, mert a kortárs irodalom az anyanyelvű olvasók körében sem annyira népszerű, ez a jelenség eléggé általános, igaz mind a magyar, mind a román irodalomra nézve. A fordításirodalom hézagosságára és annak okaira már több helyen utaltam. Ehhez tenném még hozzá, hogy ennek okát még abban látom, hogy az irodalom intézményrendszerét ma a piaci viszonyok által befolyásolt ízlésirányok, divatok, hírek irányítják. Manapság azt hiányoljuk, ami a kommunizmus keretei között éppen a rendkívül merev irodalompolitikának köszönhetően valósult meg. Társadalmunk jelenlegi működés módjának gyengéje, hogy ellehetetleníti a szisztematikus fordítási programokat, amelyekre törekedni és ezt az igényt kifejezni talán nem hiábavaló vállalkozás.

Irodalom

- Balázs Imre József 2002. Lecturi paralele ale aceluiași fenomen (előszó). In: Balázs Imre József – Vâlcan, Ciprian (szerk.): *Travers. O antologie a literaturii maghiare din Transilvania. Válogatás az erdélyi magyar irodalomból*. Polirom, Iași. 5–9.
- Balázs Imre József 2009. *Avangarda în literatura maghiară din România*. Ford. Kocsis Francisko. Bastion Kiadó, Temesvár.
- Balotă, Nicolae 1981. *Scritori maghiari din România (1920–1980)*. Kriterion, Bukarest.
- Bányai Éva 2002. Atemporalitatea prozei lui Bodor Ádám. In: D. Derer – O. Murvai (szerk.): *Lingua Pax II. – Timpul, timpurile*. Cavallotti Kiadó, Bukarest. 74–78.
- Bányai Éva 2006. Modelele și metamorfozele denumirilor în proza lui Bodor Ádám. In: Mihaela Irimia – Mihaela Voicu – Luminița Diaconu – Dragoș Ivana (szerk.): *Modele și metamorfoze inter- și intraculturale. Inter- and intra Cultural Models and metamorphoses*. Egyetemi Kiadó, Bukarest. 152–159.
- Bányai Éva 2012. *Aspecte geoculturale în proza maghiară contemporană*. Casa Cărții de Știință–RHT Kiadó, Kolozsvár.
- Barna, Mariana 2014. *Cartea, poartă de acces la cunoaștere*. Aoreo Kiadó, Nagyvárad.
- Constantin Olariu (szerk.) 1965–1969. *Antologia literaturii maghiare I-IV*. Világirodalmi Könyvkiadó, Bukarest.
- Drumaru, Paul 1999. *Transland I-II*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- Magyarai Sára 2010. Az élet–halál nyelvi képe a magyar és román nyelvben, [Imaginea lingvistică a vieții și a morții în maghiară și română]. In: Banyai Éva (szerk.): *Kultúrák határán II*. RHT Kiadó, Bukarest – Sepsiszentgyörgy. 129–138.

- Magyari Sára 2011. Az idő nyelvi képe a magyar és román nyelvben [Imaginea lingvistică a timpului în maghiară și română]. In: Gécz János (szerk.): *Iskolakultúra* 8-9. Gondolat Kiadó, Eger. 17–22.
- Muşat, Carmen 2010. Simţul moral în zodia comodităţii imperturbabile. In: Nádas Péter: *Rănilă bătrânului continent*. Curtea Veche Kiadó, Bukarest. 5–16.
- Pomogáts Béla 2002. *Reconstruirea podurilor (maghiarii și românilor)*. Pontfix–Pont Kiadó, Sepsiszentgyörgy – Budapest.
- Scridon, Gavril 1996. *Istoria literaturii maghiare din România (1918–1989)*. Promedia, Kolozsvár.
- Selyem Zsuzsa 2003. A kortárs magyar irodalom recepciója a román folyóiratokban (1990–2003). In: Bernáth Árpád – Bombitz Attila (szerk.): *Magyar irodalmi jelenlét idegen kontextusban*. Grimm Könyvkiadó, Szeged. 24–32.
- Tapodi Zsuzsa 2006. Metamorfozele istoriei profetului Iona în operele Jónás könyve (Cartea lui Iona) de Babits Mihály și Iona de Marin Sorescu. In: Mihaela Irimia – Mihaela Voicu – Luminița Diaconu – Dragoș Ivana (szerk.): *Modele și metamorfoze inter- și intraculturale. Inter- and intra Cultural Models and metamorphoses*. Egyetemi Kiadó, Bukarest. 142–152.
- Tapodi Zsuzsa 2012. Interkulturális és interetnikus terek. In: Pieldner Judit – Uó (szerk.): *A tér értelmezései, az értelmezés terei*. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kolozsvár, Státus Kiadó – Csíkszereda. 222–230.
- Tapodi Zsuzsa – Pap Levente (szerk.) 2011. *Tükörben. Imagológiai tanulmányok*. Kolozsvár, Scientia Kiadó.
- Vincze Ferenc 2008. A magyar irodalom román fordítása és recepciója. In: Józán Ildikó – Jeney Éva (szerk.): *Túl minden határon. A magyar irodalom külföldön*. Balassi Kiadó, Budapest. 134–156.